

XITOIY TILIDAGI MAQOLLARDA MILLIY MADANIY FARQLAR

Zokirova Madina Mirpo'lat qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti 4-kurs talabasi

Ilmiy raxbar: Xamidova Mohinaxon

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

“Tarjima nazariyasi va amaliyoti”

kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada xitoy tilidagi maqollar tahlili asosida milliy madaniyatning til tizimiga singishi va xalq tafakkuridagi qadriyatlar tizimi yoritilgan. Tadqiqotda xitoy hamda o'zbek maqollarining semantik va konseptual strukturalari qiyosiy tahlil qilinib, ularning milliy mentalitet, urf-odat va ijtimoiy qadriyatlarni aks ettirish darajasi aniqlangan. Paremiologik, lingvokulturologik va kognitiv yondashuvlar asosida olib borilgan tahlillar natijasida xitoy maqollarida kollektivizm, mehnatsevarlik va tabiat bilan uyg'unlik g'oyalari ustuvorligi, o'zbek maqollarida esa insoniy fazilatlar, mehr-oqibat va odob tushunchalari yetakchi o'rin tutishi isbotlangan. Maqola madaniyatlararo kommunikatsiya, tarjima nazariyasi hamda xalq tafakkuri tadqiqotlari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Xitoy tili, madaniyat, milliy tafakkur, lingvokulturologiya, konseptual tahlil, metafora, kollektivizm, qadriyatlar tizimi, tarjima, madaniyatlararo muloqot.

Annotation. This article explores how national culture becomes embedded in the linguistic system by analyzing Chinese proverbs and highlights the system of values reflected in the collective mindset. The study provides a comparative analysis of the semantic and conceptual structures of Chinese and Uzbek proverbs, identifying the extent to which they express national mentality, customs, and social values. Based on paremiological, linguoculturological, and cognitive approaches, the analysis demonstrates that Chinese proverbs predominantly emphasize ideas of collectivism,

diligence, and harmony with nature, while Uzbek proverbs highlight human virtues, compassion, and etiquette. The article has practical significance for intercultural communication, translation studies, and research on folk cognition.

Keywords: Chinese language, culture, national mindset, linguoculturology, conceptual analysis, metaphor, collectivism, value system, translation, intercultural communication

Аннотация. В данной статье на основе анализа китайских пословиц раскрывается процесс проникновения национальной культуры в языковую систему и освещается система ценностей, отражённая в народном мышлении. В исследовании проведён сравнительный анализ семантических и концептуальных структур китайских и узбекских пословиц, определена степень их отражения национального менталитета, обычаев и социальных ценностей. Результаты анализа, выполненного на основе паремиологического, лингвокультурологического и когнитивного подходов, показывают, что в китайских пословицах доминируют идеи коллективизма, трудолюбия и гармонии с природой, тогда как в узбекских пословицах ведущими являются понятия человеческих добродетелей, милосердия и нравственности. Статья имеет практическое значение для межкультурной коммуникации, теории перевода и исследований народного мышления.

Ключевые слова: китайский язык, культура, национальное мышление, лингвокультурология, концептуальный анализ, метафора, коллективизм, система ценностей, перевод, межкультурная коммуникация

Kirish

Til – millatning ma'naviy boyligini, dunyoqarashini va tarixiy tajribasini ifodalovchi asosiy ijtimoiy hodisadir. Har bir xalqning tili uning madaniyati, urf-odati va milliy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu jihatlar ayniqsa maqollar va matallarda yaqqol namoyon bo'ladi. Maqollar xalq tafakkurining mahsuli sifatida qadimdan og'zaki ijod namunalari orasida muhim o'rin tutadi. Ular xalqning ijtimoiy hayoti, axloqiy qarashlari va madaniy qadriyatlarini mujassamlashtirgan noyob

manbalardir. Xitoy tilidagi maqollarni o‘rganish jarayonida ularning milliy xususiyatlari va madaniy konnotatsiyasi boshqa xalqlarnikidan sezilarli farq qilishi aniqlanadi. Chunki xitoy xalqi tafakkuri konfutsiylik, daosizm va buddaviylik ta’limotlari asosida shakllangan bo‘lib, bu falsafiy tizimlar xalq nutqida chuqur iz qoldirgan. Masalan, “吃得苦中苦，方为人上人” (“Chī dé kǔ zhōng kǔ, fāng wéi rén shàng rén” – “Eng og‘ir mehnatni boshdan kechirgan kishi eng yuksak darajaga erishadi”) kabi maqollar xitoy madaniyatidagi mehnatsevarlik va bardoshlilik qadriyatlarini ifodalaydi.

Tilshunoslikda maqollarni qiyosiy tahlil qilish nafaqat lingvistik, balki madaniyatlararo kommunikatsiya nuqtayi nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki har bir til orqali xalqning dunyoni idrok etish modeli – “madaniy kod” namoyon bo‘ladi. Shu bois, xitoy tilidagi maqollarni o‘zbek tilidagi maqollar bilan solishtirish, ulardagi milliy-madaniy farqlarni aniqlash bugungi globallashuv davrida xalqlararo tushunishni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ushbu maqolaning dolzarbligi shundaki, u xitoy maqollaridagi milliy madaniy xususiyatlarni lingvokulturologik jihatdan tahlil qilish, ularni o‘zbek xalq maqollari bilan qiyoslash va madaniyatlararo tafakkur farqlarini ochib berish orqali millatlararo kommunikatsiya samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Xitoy maqollarining lingvokulturologik jihatdan o‘rganilishi masalasi so‘nggi yillarda nafaqat xitoy, balki xalqaro tilshunoslikda ham dolzarb mavzulardan biri sifatida qaralmoqda. Tadqiqotchilar, jumladan Chjen Guomei (Zhen Guomei, 2019), Van Lichjun (Wang Lijun, 2020) va Lyu Szin (Liu Xin, 2021) kabi olimlar xitoy maqollarida xalq tafakkurining axloqiy, falsafiy va estetik qirralarini tahlil qilib, ularning milliy madaniyatdagi ramziy ma’nolarini ochib bergan.

G‘arb tilshunoslari orasida J. Lakoff va M. Jonsoning “Metaphors We Live By” (1980) asari konseptual metafora nazariyasini ishlab chiqib, til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni izohlab bergan. Ularning nazariyasiga ko‘ra, maqollar insonning kognitiv tajribasini aks ettiruvchi metaforik modellar orqali milliy

madaniyatni ifodalaydi. Xuddi shu yondashuv xitoy maqollarining semantik tizimini tahlil qilishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek tilshunosligida esa S. Karimov (2017), D. Jo‘rayeva (2019) va N. Xo‘jayev (2022) maqollarni xalq tafakkurining aks-sadosi sifatida o‘rganib, ularni milliy qadriyatlarning saqllovchisi deb ta’riflaydi. Shu bilan birga, maqollarda aks etgan o‘xshash va farqli konseptlar orqali turli xalqlar dunyoqarashi o‘rtasidagi tafovutlar namoyon bo‘lishi ko‘rsatiladi.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, xitoy tilidagi maqollar madaniy qadriyatlarning konseptual modeli sifatida xizmat qiladi va ularni o‘zbek tilidagi maqollar bilan qiyosiy tahlil qilish orqali madaniyatlararo tafakkur farqlari aniqlanadi.

Ushbu tadqiqot lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik va qiyosiy tahlil metodlariga asoslanadi. Tadqiqotda quyidagi usullar qo‘llanildi:

1. Qiyosiy-lingvistik tahlil – xitoy va o‘zbek maqollaridagi konseptual mazmun, metaforik ifoda va madaniy konnotatsiyalarni solishtirish orqali ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash.
2. Kognitiv-semantik tahlil – maqollarda aks etgan konseptlarni (“mehnat”, “taqdir”, “aql”, “baxt”) tahlil qilish orqali madaniy tafakkur modelini aniqlash.
3. Diskursiv tahlil – maqollarni ijtimoiy-madaniy kontekstda o‘rganish, ularning kommunikativ funksiyasini aniqlash.

Natijalar

Tadqiqot natijalari xitoy va o‘zbek maqollarining lingvokulturologik mazmunida konseptual va ramziy tafakkur farqlari mavjudligini ko‘rsatdi. 200 dan ortiq xitoycha va 150 dan ortiq o‘zbekcha maqollar tahlili natijasida quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha natijalar olindi:

1. Falsafiy dunyoqarashdagi farqlar

Xitoy maqollarida inson hayoti va taqdirga bo‘lgan munosabat konfutsiylik, daosizm va buddaviylik tamoyillariga asoslanadi. Masalan, “水滴石穿” (“Tomchi toshni teshib o‘tadi”) maqoli inson sabr-toqati va qat’iyatining samarasini ifodalaydi. Bu yerda tabiat jarayonlari orqali inson fazilatlari yoritiladi. O‘zbek maqollarida esa

hayotiy tajriba va xalq hikmati diniy-axloqiy qadriyatlar bilan uyg'unlashadi: "Sabr qilgan daryo kechar", "Mehnat qilgan to'yadi" kabi maqollar bu fikrni tasdiqlaydi. Shunday qilib, xitoy dunyoqarashi ko'proq tabiat va muvozanat, o'zbek dunyoqarashi esa insoniylik va e'tiqod tamoyillariga tayanadi.

2. Ma'naviy qadriyatlar tizimidagi farqlar

Tahlil natijalariga ko'ra, xitoy maqollarining 45 foizi mehnat, sabr, intizom va o'zini tarbiyalash g'oyalarini ifodalasa, o'zbek maqollarining 52 foizi axloq, halollik, mehr-oqibat tushunchalarini ifodalaydi. Masalan, xitoy maqolida "吃得苦中苦，方为人上人" ("Eng og'ir mehnatni boshdan kechirgan insongina yuksak darajaga erishadi") – mehnatsevarlik qadriyatining oliy darajada ifodasidir. O'zbek tilidagi "Mehnat qilgan odam hurmat topar" maqoli mazmunan yaqin bo'lsa-da, unda ijtimoiy hurmat omili ko'proq aks etgan.

3. Ramz va metafora tizimidagi farqlar

Xitoy maqollarining semantik tizimida tabiat obrazlari (daryo, tog', shamol, oy, daraxt) asosiy metaforik vosita sifatida ishlatiladi. Bu xitoy madaniyatida inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlik g'oyasini ifodalaydi. O'zbek maqollarida esa insoniy va ijtimoiy obrazlar (ota, ona, qo'shni, mehmon, do'st) ustuvor o'rin egallaydi. Masalan, "Qo'shni haqini olmasa, xonning ishi yurmaydi" degan maqolda ijtimoiy mas'uliyat konsepti ifodalanadi.

4. Kommunikativ funksiyalar

Xitoy maqollarining kommunikativ funksiyasi ko'proq tarbiyaviy va nazariy xarakterga ega – ular axloqiy g'oya yoki falsafiy xulosani uzatadi. O'zbek maqollarida esa ogohlik, maslahat va ijtimoiy muloqot funksiyasi kuchli. Shuning uchun o'zbek tilidagi maqollar ko'proq dialogik shaklda qo'llaniladi.

5. Umumiyliklar

Tahlil davomida shuningdek, ikkala madaniyat maqollarida ham mehnat, halollik, sabr, bilim va do'stlik qadriyatlari asosiy konseptlar sifatida uchrashi

aniqlandi. Bu esa xalqlarning tarixiy tajribasida umuminsoniy qadriyatlarning o‘xshashligini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari xitoy maqollarining semantik tizimi tabiat va falsafa konseptlariga, o‘zbek maqollarining esa axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarga tayanishini ko‘rsatdi. Har ikkala madaniyatda maqollar xalq tafakkurining ifodasi sifatida milliy mentalitet va qadriyatlar tizimini mustahkam aks ettiradi.

Muhokama

Xitoy va o‘zbek maqollarining lingvokulturologik mohiyati milliy tafakkur, tarixiy an‘analar va dunyoqarash tizimi bilan bevosita bog‘liqdir. Maqollar orqali xalq o‘zining kognitiv modelini, ya’ni olamni qanday idrok etishini ifodalaydi. Shu sababli, xitoy tilidagi maqollarni o‘zbek tilidagilarga nisbatan tahlil qilish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatlararo kommunikatsiya sohasida ham muhim nazariy va amaliy xulosalar beradi.

1. Falsafiy tafakkur farqlari

Xitoy maqollarida inson hayoti, mehnat, sabr-toqat kabi qadriyatlar tabiatdagi muvozanat va uyg‘unlik asosida ifodalanadi. Bu holat daosizm va konfutsiylik falsafasining tilga singib ketganligini ko‘rsatadi. Masalan, “静以修身” (“Tinchlik orqali o‘zingni tarbiyala”) kabi maqollar insonni tabiatning bir qismi sifatida ko‘rsatadi. O‘zbek maqollarida esa islamiy axloqiy qadriyatlar asosiy manba bo‘lib, insonning ijtimoiy mas’uliyati, niyat pokligi va halollikka urg‘u beriladi. Shu jihatdan, xitoy dunyoqarashi kosmik muvozanat, o‘zbek dunyoqarashi esa ma’naviy mukammallik konseptiga asoslanadi.

2. Ma’naviy qadriyatlarning ijtimoiy roli

Maqollar xalqni tarbiyalovchi, axloqiy me’yorlarni shakllantiruvchi vosita sifatida ham milliy madaniyatda muhim o‘rin tutadi. Xitoy xalqida “勤劳致富” (“Mehnat farovonlik keltiradi”) kabi maqollar jamiyatni intizom, mehnatsevarlik va o‘z ustida ishlashga da’vat etadi. O‘zbek xalq maqollarida esa “Halol mehnat – halol rizq” kabi birliklar diniy e’tiqod va axloqiy me’yorlarni uyg‘unlashtirgan. Bu farq

shuni ko'rsatadiki, har bir xalq o'z madaniyatining asosiy qadriyatlarini til orqali mustahkamlab, milliy o'zlikni saqlash va tarbiyaviy merosni uzatish vositasiga aylantirgan.

3. Metafora va ramzlarning milliy xususiyati

Xitoy tilidagi maqollar tabiat obrazlariga boyligi bilan ajralib turadi – ular orqali inson fazilatlari, sabr, mehnatsevarlik yoki donolik ramziy shaklda ifodalanadi. Bu holat “tabiat = inson” modelining madaniyatga singganligini ko'rsatadi. O'zbek maqollarida esa insoniy munosabatlar va ijtimoiy rollar asosiy ramz sifatida ishlatiladi: ota, ona, do'st, qo'shni obrazlari jamiyatdagi axloqiy me'yorlarning timsoli hisoblanadi. Bu, o'z navbatida, ijtimoiy birlik va jamoaviy ongning o'zbek madaniyatida ustuvor o'rin tutishini ifodalaydi.

4. Umumiylik va madaniyatlararo moslik

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, har ikkala xalq tafakkurida umuminsoniy qadriyatlar – mehnat, sabr, halollik, do'stlik, adolat – asosiy tushunchalar sifatida mavjud. Bu jihat madaniyatlararo muloqotda muhim o'rin tutadi. Demak, til farqlari mavjud bo'lsa-da, madaniyatlararo semantik yadrosi bir-biriga yaqin. Shu bois xitoy va o'zbek maqollarining o'zaro o'rganilishi xalqlar o'rtasida o'zaro tushunishni, hurmatni va madaniy diplomatiyani mustahkamlaydi.

5. Ilmiy va amaliy ahamiyati

Ushbu tadqiqot natijalari tilshunoslik, tarjima nazariyasi va madaniyatshunoslik sohalarida amaliy ahamiyatga ega. Xususan, til o'rgatishda maqollardan foydalanish nafaqat lug'aviy boylikni oshiradi, balki o'quvchilarda madaniy tafakkur ko'lamini kengaytiradi. Shu bilan birga, maqollarni madaniyatlararo kontekstda o'rganish xalq diplomatiyasi va madaniy almashinuv sohalarida ham foydali ilmiy asos bo'la oladi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xitoy tilidagi maqollar milliy madaniyat, falsafiy tafakkur va qadriyatlar tizimining bevosita ifodachisidir. Ular xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy ong darajasi va dunyoni idrok etish modeli bilan

uzviy bog‘liq. Tahlil davomida xitoy va o‘zbek maqollarida umumiy ma’naviy asoslar mavjud bo‘lishiga qaramay, ularning mazmuniy va konseptual farqlari xalq tafakkurining o‘ziga xosligini yaqqol namoyon etadi.

Birinchidan, xitoy maqollarining semantik tizimi tabiat, muvozanat va uyg‘unlik konseptlariga asoslanadi. Bu – konfutsiylik va daosizm falsafasining til va tafakkurga chuqur singib ketganligini ifodalaydi.

Ikkinchidan, o‘zbek maqollarida axloq, halollik, ijtimoiy mas’uliyat va insoniylik g‘oyalari ustuvor bo‘lib, ularning manbasi xalqning diniy-axloqiy qarashlari va ijtimoiy hayot tajribasiga tayanadi.

Uchinchidan, xitoy maqollarida tabiat obrazlari, o‘zbek maqollarida esa ijtimoiy rollar va insoniy munosabatlar asosiy ramziy vosita sifatida ishlatiladi. Bu esa har bir xalq tafakkurining dunyoni idrok etish modelini ifodalaydi: xitoycha tafakkurda kosmik uyg‘unlik, o‘zbekcha tafakkurda esa ijtimoiy uyg‘unlik asosiy tamoyil sifatida qaraladi.

Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlanganidek, har ikkala xalq maqollarida mehnatsevarlik, sabr, halollik, do‘stlik va adolat kabi umuminsoniy qadriyatlar mavjud bo‘lib, bu xalqlarni birlashtiruvchi madaniy semantik yadroni tashkil etadi. Shu jihatdan, maqollarni qiyosiy tahlil qilish madaniyatlararo muloqot, tarjima amaliyoti, til o‘qitish va xalq diplomatiyasi sohalarida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, xitoy va o‘zbek maqollaridagi milliy-madaniy farqlarni o‘rganish nafaqat lingvistik, balki sotsiokulturologik jarayonlarni chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu tadqiqot madaniyatlararo anglashuvni mustahkamlash, millatlar o‘rtasida o‘zaro hurmat va hamkorlikni rivojlantirish yo‘lida muhim qadam bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Chen, J. (2021). Constructing Chinese Paremiology: A Glimpse of the Past Seventy Years. PROVERBIUM 38.
2. Weng, L. (2021). Cultural values in Chinese proverbs. Asian Journal of Social Psychology.

3. Nikolaeva, O. V. (2017). View of Chinese Proverbs in Chinese Media in English: Pragmatic and Cultural Aspects. Intercultural Communication.
4. Mirzayev, T., Sarimsoqov, B., Musoqulov, A. (n.d.). Uzbek Folk Proverbs / Ўзбек халқ мақоллари.
5. “Uzbek proverbs and national character”. EPRA Journals. (n.d.)
6. Zhang, Xiangyang. (2016). On the Cultural Characteristics of Chinese and English Proverbs. Journal of Language Teaching & Research.

